

Presentatie onderzoek voor Symposium **Arts Based Research**

Het liefst communiceer ik mijn onderzoek niet door erOVER te praten maar DOOR het onderzoek zelf te laten zien. De 15 minuten die ik hier de tijd heb zijn daarvoor wat kort. Daarom is mijn presentatie een soort hybride waarin ik een beroep doe op verschillende zintuigen tegelijkertijd. Jullie zien beelden die een indruk geven van de omgevingen waarin ik werk en enkele vormen die de resultaten tot nu toe kregen. Ik zal kort mijn opvatting van wat Arts Based Research is aanstippen en vervolgens jullie meenemen door ontwikkelingen in één onderdeel van mijn onderzoek. We zullen uitkomen bij een tentoonstelling die ik de afgelopen weken maakte met studenten en een Oegandese collega in Groningen. Hierin kwamen voor het eerst heel expliciet verschillende rollen die ik aanneem samen. De kunstenaar, de onderzoeker en de docent ontmoetten elkaar.

Arts Based Research is niet onderzoek 'naar' de kunst, maar onderzoek 'in en door media die gehanteerd worden door specialisten. Laten we hen voor het gemak kunstenaars noemen. Maar deze zelfde houding en problematiek speelt ook een rol in ontwikkelingen en zoektochten in bijvoorbeeld de visuele antropologie en, zo stel ik me voor, andere kennis gebieden die niet alleen gedreven worden door de abstracties die woorden zijn.

In artistiek onderzoek komt dus kennis bovendrijven door de omgang met het medium. Je struikelt erover, zeg maar. Vervolgens is het natuurlijk zaak om die kennis als zodanig te herkennen en te contextualizeren. Artistiek onderzoek gaat daarmee altijd op zijn minst deels over de gehanteerde media. Ik heb een voorkeur voor onderzoek waarin naast deze medium gebonden inhoud ook relaties aangegaan worden met -en kennis vergaard wordt over sociale realiteiten in werelden buiten het medium.

Ik ben opgeleid als fotograaf. Terugkijkend had ik altijd al meer interesse in de foto als middel dan als doel. Foto's zijn weergaven van momenten. Gestolde momenten, die dus als we ernaar kijken verbonden zijn aan een verleden. Ze vertellen ons over dat verleden, dankzij, maar ook vaak ondanks de intenties van de fotograaf. Zolang ik intensief met het maken van en denken over foto's bezig ben heb ik geprobeerd verschillende gestolde momenten met elkaar te verbinden. Mijn onderzoek gaat hiermee over het begrijpen van geschiedschrijving, vanuit micro niveaus, maar steeds refererend naar grotere gehelen. Het onderzoek speelt zich, zoals jullie kunnen zien, grotendeels af op een ander continent. Voornamelijk, om meer specifiek te zijn, in Oeganda.

Een huisgenoot uit mijn studenten tijd ging in 2000 in Oost Afrika wonen. Ik ging twee keer bij haar op bezoek, niet als fotograaf maar als vriendin en toerist. Tijdens deze bezoeken werd ik geconfronteerd met de manier waarop ik, geboren en getogen als meisje in het Katholieke zuiden van Nederland, geprogrammeerd ben. Ik had een flinke cultuurschok waarbij ik letterlijk moest nadenken over iedere stap die ik zette.

Het was vervolgens logisch om die cultuurschok, die ik beter wilde begrijpen, te benaderen en bevragen door middel van fotografisch beeld. Al eerder was ik me bewust geworden van de beperkingen en relativiteit van

mijn (en iedere andere) blik. Het sprak dus voor zich dat ik niet alleen zelf zou gaan fotograferen, maar op zoek zou gaan naar bestaand beeld. En dan niet beeld dat in Europa aanwezig is en beschikbaar gemaakt wordt. Het ging me om hoe in Oeganda de geschiedenis in foto's bewaard wordt, hoe ermee wordt omgegaan en hoe ik daarmee en erop reagerend, verhalen kan vertellen. Deze verhalen moeten andere kanten van het verleden laten zien dan wat algemeen beschikbaar is en tot op zekere hoogte dit verleden 'ervaarbaar' maken voor een publiek zowel in Oeganda als in Europa. De verhalen krijgen vorm in boeken, boekjes en tentoonstellingen. Dit zijn geen conclusies en eindpunten, maar tussenstadia in voortdurende uitwisselingen. In deze tussenstadia geef ik, als kunstenaar, verschillende stemmen vorm. Ik ben de auteur en neem de verantwoordelijkheid voor de manier waarop verteld en getoond wordt. Intussen, hebben de vertelde verhalen, de getoonde beelden en hun makers, hun eigen stem. Een stem die niet alleen talig is, maar zich ook in de mediums specifieke eigenschappen van het beeld bevindt.

Ruim drie jaar geleden begon ik de foto's die mijn collega Rumanzi Canon en ik vonden en digitaliseerden in Oeganda te delen op Facebook. Daar had ik twee bedoelingen mee. Op de eerste plaats vond ik dat ik geen alleenrecht had op deze foto's en ze meer algemeen beschikbaar zouden moeten zijn. Daarnaast hadden (en hebben) veel van de foto's geen bijschriften of context, en hoopte ik door het delen op dit in Oeganda populaire en veel gebruikte sociale medium informatie te kunnen *crowd sourcen*. Dit werkt. Niet bij ieder foto, maar met enige regelmaat worden grootouders herkend, plekken benoemd en verhalen verbonden aan tot dan toe maar beperkt sprekende foto's. Inmiddels is de Facebook pagina History In Progress Uganda uitgegroeid tot een gereedschap binnen mijn onderzoek. Het geeft me niet alleen de gelegenheid te delen en mogelijk informatie te vergaren. Het is een belangrijk middel geworden om inzicht te krijgen in welke foto's er toe doen en voor wie. Wat is beeld dat relevant gevonden wordt door de ca. 90% Oegandese bezoekers van de pagina. Wanneer wordt iets leuk gevonden, wanneer wil men het delen. Inmiddels kan ik het deels voorspellen. En toch vergis ik me nog geregeld. Mijn groeiende maar beperkte kennis van de Oegandese cultuur en geschiedenis maakt dat ik significante figuren en gebeurtenissen niet herken. Mijn buitenstaanders positie betekent dat ik wat ik zie niet heb doorleefd, zij het door eigen ervaring of door overlevering. Zo gebeurde het bijvoorbeeld dat ik bij het posten van een krantenfoto uit 1966 dat ik leerde hoe belangrijk het is in een nog steeds behoorlijk tribale samenleving, om te zien hoe voormalig president Milton Obote, afkomstig uit Ankole in het zuid westen van het land, lokaal Malwa bier drinkt in Mbale in het oosten. Ook zijn er de 'mooie foto's', waarvan ik inmiddels weet dat die voornamelijk leuk gevonden zullen worden door de ca 10% niet Oegandese volgers van de pagina.

Zo'n 2,5 jaar geleden postte ik een foto die onderdeel uitmaakt van de collectie van een meisjesschool. Gayaza High School was, zo zou ik leren, de oudste meisjesschool in het land, en het instituut was mede opgezet door ene Ham Mukasa. Op de foto die ik postte is een goed geklede vriendelijk lachende dame poserend in een fotostudio te zien. De dame werd herkend door een in Dubai wonende kleindochter. De naam van de dame kreeg betekenis, en haar persoonlijkheid kreeg vorm. Rebecca Allen Mulira Mukasa was een dochter van Ham Mukasa. Ham Mukasa was een van de eerste geletterde mensen in Buganda, een van de eerste Christenen. Hij

ontsnapte ternauwernood aan een martelaren dood en werd een belangrijke chieft. Zijn dochter Rebecca was mede oprichtster van de Young Women's Christian Association in Oeganda en vertegenwoordigster van Oegandese vrouwen bij verschillende internationale gelegenheden. Ze ontmoette Indira Gandhi en reisde in de jaren 60 naar Rusland. Ze was getrouwd met Eridada Mulira, een voorvechter van onafhankelijkheid en streed in de jaren 50 mee aan zijn zijde.

Ik bood Rebecca's kleindochter aan een hogere resolutie van de digitale versie van de foto te sturen. In de communicatie die daarop volgde raadde ze me aan om contact met haar familie op te nemen. Zij hadden ook veel oude foto's. Dit advies leidde via een dochter van Rebecca naar een van de maandelijkse familie bijeenkomsten in één van Ham Mukasa's huizen die wonderbaarlijk goed geconserveerd zijn. Hier vertelde ik wat wij met History In Progress Uganda proberen te doen, en dat we heel graag het Ham Mukasa familie archief ook zouden digitaliseren. We kregen toestemming gegeven en dus gingen we aan het werk.

In de familiecollectie bevonden zich naast de foto's ook bergen documenten. Ondanks mijn zo goed als niet bestaande kennis van de taal in dit deel van Oeganda, het Luganda, zag ik dat deze documenten van grote historische waarde zijn. Ik zag ook dat ze letterlijk aan het weggroten waren of bedreigd werden door hongerige insecten. En dus fotografeerde ik ook een groot deel van deze documenten. Er waren manuscripten en huishoudboeken, gebundelde verslagleggingen van vergaderingen en volgekrabbelde agenda's. Het losbladige deel van de collectie bestond voornamelijk uit brieven van mensen verbonden aan het koninkrijk Buganda of koloniale administratoren, en afschriften van berichten die Ham Mukasa aan hen schreef. Tussen dit alles bevond zich een afwijkend document. Het bestond uit vijf aan elkaar geniete pagina's waarop een lijst van het een of ander stond. Ik liet de lijst zien aan iemand die wel Luganda spreekt, en er werd me verteld dat het om een lijst met foto's ging. Natuurlijk was mijn interesse meteen gewekt.

Ik liet de lijst vertalen. Er bleken dingen op te staan als 'Image of People with their eyes being plucked out and their ears being cut of', 'Image of the King's women', en 'Image of Mackay educating the King'. Zo kwam ik er achter dat het hier niet ging om een lijst met foto's maar een lijst beschrijvingen van beelden, *Ekifananyi*. Het zelfstandig naamwoord *Ekifananyi* is afgeleid van het werkwoord *Kufanana*, wat 'lijken op' betekent. *Ekifananyi* wordt gebruikt voor tekeningen, schilderijen, foto's en ander tweedimensionaal beeld. Hierbij is het belangrijk je te realiseren dat fotografisch beeld en gelijkende tekeningen ongeveer tegelijkertijd voor het eerst gebruikt werden in dit deel van Afrika. Dit gebeurde in de jaren rond de geboorte van Ham Mukasa ergens tussen 1869 en 1871 toen missionarissen en ontdekkingsreizigers in Buganda aankwamen, onder andere op zoek naar de bron van de Nijl. Veel eerder al hadden Arabieren handelsrelaties opgebouwd met de mensen in hetzelfde gebied.

De lijst bestond uit beschreven beelden bedoeld als illustraties bij een boeken drieluik over de geschiedenis van Buganda en drie koningen die het land regeerden van midden 19e tot vroeg 20e eeuw. De boeken werden door Ham Mukasa geschreven en ik ga ervan uit dat dit ook geldt voor de lijst. Toen ik de volledige vertaling van de lijst doorlas wist ik vrij zeker dat de illustraties nooit gemaakt zijn. In ieder geval zijn ze niet beschikbaar en

nooit gebruikt. Ik sprak hierover met Oegandese collega's en ging, gestimuleerd door hun enthousiasme, de lijst behandelen als een open uitnodiging om met de geschiedenis in gesprek te gaan.

Oegandese kunstenaars en studenten gingen aan het werk naar aanleiding van de omschrijvingen. Toen ik hiervan de eerste resultaten zag, dacht ik dat het ook interessant zou zijn om hetzelfde te doen met een aantal Nederlandse studenten. Dit mondde uit in een acht weken durend keuzevak onder de naam 'illustrating "for" others.' Bedoeling was, zowel in Oeganda als in Nederland, niet zozeer om tot historisch correcte illustraties te komen, maar om na te denken over hoe we ons verhouden tot het verleden waarmee we ons bezig houden. Een Nederlandse collega zei dat zoiets onvermijdelijk moest leiden tot exotiserende beelden. Ik snap zijn reactie, en een deel van mij was hier ook bang voor. Maar dit is geloof ik onderdeel van wat ik de 'Afrika kramp' noem. Die komt voort uit, deels terechte, schuldgevoelens verbonden aan koloniale tijden en de daar nog steeds op leunende beeldvorming. Eria Nsubuga, een van de Oegandese kunstenaars en ook de al genoemde Oegandese collega die de afgelopen twee weken in Groningen meewerkte aan de tentoonstelling, gaf me een inzicht toen ik hem vroeg of hij dacht dat het werk van de Nederlandse studenten exotiserend was. 'Nee', zei hij, dat is het niet. Of in ieder geval niet meer dan de werken die wij in Oeganda maakten. Onze geschiedenis is voor ons net zo exotisch als voor jullie'. Ik denk niet dat hij daarmee bedoelde dat het op dezelfde manier exotisch is in Oeganda als in Nederland. Er is in Nederland een disconnect tussen het imago van Afrika in het algemeen en een groot deel van de realiteiten op het continent zelf. Er is in Oeganda een disconnect tussen het heden en het verleden, veroorzaakt door koloniaal ingrijpen en het succes van het werk van missionarissen die in het land werkten (en werken). Juist daarom (en nu heb ik het zowel over Oeganda als over Nederland) is het zo belangrijk om na te denken over hoe we ons tot het verleden en de daarin levende ander verhouden. Ham Mukasa's lijst maakt het mogelijk dit te doen zonder alles te weten van de Oegandese geschiedenis. De verbeelding in zijn woorden zet aan tot het verbeelden in beeld. De reflectie die tijdens- en naar aanleiding van dit verbeelden mogelijk wordt, zowel bij mij als bij al de mensen die hieraan bijdragen, maakt dit tot *Arts Based Research* op verschillende niveaus, voor de verschillende makers en publieken. Voor mij als fotograaf, docent én onderzoeker is het een soort droom die uit is gekomen, voortduurt en zal uitgroeien tot andere tentoonstellingen en een publicatie.